

Алесь Клышка

МІНСКАЯ ЗЯМЛЯ

Мінск
«Смэлтак»
2010

УДК 821.161.3(82-1)

ББК 84 (4Беи)

К 47

Клышка А.

К 47 Мінская зямля : паэма / Алесь Клышка. – Мінск : Смэлтак,
2010. – 80 с.

ISBN 978-985-6917-58-8

«Мінская зямля» – гэта маленькі гіmn Мінску, мінскай зямлі
і мінчукам. Гэта паэма-роздум аб сваёй сям’і, аб людзях, якія жылі
побач, гэта паэма-памяць, паэма-сумленне і паэма-настальгія.

УДК 821.161.3(82-1)

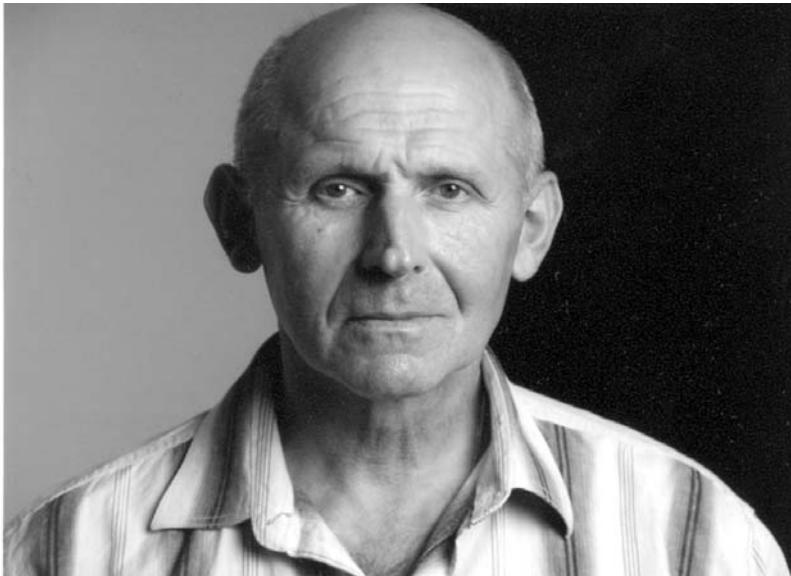
ББК 84 (4Беи)

ISBN 978-985-6917-58-8

© Клышка А., 2010

© Афармленне

ТАА «Смэлтак», 2010



Клышка Алесь Аляксандравіч. Нарадзіўся ў Мінску ў 1948 годзе. Працуе навуковым супрацоўнікам НДІ “Фізіка-хімічных проблем” (БДУ), кандыдат тэхнічных навук. Член Саюза беларускіх пісьменнікаў. Аўтар кніг вершаў: “Ад каранёў да кроны” (два выданні) (Мн., 2002, 2004), “Далёкае – блізкае” (Мн., 2004), “Абярог” (Мн., 2008). Укладальнік гістарычнай кнігі пра Мінск – “Счастье моё... Дневники Іосифа Голубева 1916-1923” (Мн., 2002). У сааўтарстве з інакамі Мікалаем (Алегам) Бембелем выдаў кнігі: “Жыровіцкія камяні” (Мн., 2006), “Шлях да Жыровічаў” (Мн., 2007), а таксама аўдыякніжкі: “Жыровіцкія камяні”, “Паром на Жыровічы”, “Жыровічы – Менск” (запіс зроблены ў студыі радыё Свабода, гукарэжысёр Зміцер Васількоў (Мн., 2008-2009).

Мінская паэма-настальгія, паэма-памяць

Пра сваю зямлю беларусы напісалі шмат літаратурных твораў. Бо сваю зямлю мы любім мацней за іншыя землі. Памятаеце раман “Зямля” Кузьмы Чорнага, які пісьменнік планаваў напісаць як трывогію. Вульгарызатары-крытыкі не далі. Але ж з’явілася першая частка рамана. Цудоўны твор! А паэма “Новая зямля” Якуба Коласа – своеасаблівы гіmn беларускай зямлі, гіmn сялянству, гіmn беларусу-працаўніку, які лічыў і лічыць асновай усяго родную зямлю.

У пачатку 2002 года Алег Лойка напісаў паэму “Плач зямлі Слонімскай”. Гэта плач аўтара – плач любові па роднай слонімскай зямлі, дзе нарадзіўся, дзе хадзіў у школу, куды заўсёды вяртаўся з далёкіх і блізкіх дарог. Кніжку, якую вы сёння трymаеце ў руках, Алесь Клышка прысвяціў таксама зямлі. Сваёй роднай мінскай зямлі, а больш канкрэтна – Мінску. “Мінская зямля” Алеся Клышкі – найболыш “асабісты” твор паэта. І не таму, што ён у сваёй аснове аўтабіографічны ён самае яркае мастацкае выяўленне адной з асноўных ідэй аўтара паказаць чалавечнасць, маральную вышыню простага чалавека-гараджаніна, яго нялёгкае жыццё і яго няпростае, але светлае шчасце.

Пра Мінск у нас таксама напісана шмат. Але Алесь Клышка зрабіў гэта па-іншаму, па-свойму

арыгінальна і даволі шчыра. Праз успаміны ён паказаў мінскае пасляваеннае жыццё. Сваю паэму аўтар пачаў з маці, пачаў з малітвы маці: “Божа мілы, дзень распачаць не маю сілы, сям’ю чым сёнкя накарміць, з адчаю сэрцайка баліць...”. І дзеці разумелі, што цяжка ўсім, але дзеці хацелі есці. А ў Мінску, як і па ўсёй Беларусі, у пасляваенныя гады жыць было даволі няпроста. Вось як успамінае пасляваеннае жыццё старэйшая сястра Алеся Клышкі Ірына Клышка: “Са сваёй першай стыпендыі я купіла сабе пірожнае. Таму што ніколі яго не ела. На тыдзень давалі 100 грамаў масла на двах маленъкіх дзяцей. Смятаны давалі 200 грамаў. Я заўсёды была галодная. Смачнейшага за хлеб да сённяшняга дня я нічога не ведаю. Каб хоць нешта паесці, смажылі дрозджы. Яны кіпелі, цямнелі, гусцелі. І даходзілі да такой кандыцыі, што іх пасля на чорны хлеб намазвалі. Яны былі вельмі танныя: 7 капеек за сто грамаў. Смачна было, здавалася, што гэта смажаныя грыбы...”. Гэтыя успаміны пра пасляваеннае мінскае жыццё запісаў ад сваёй старэйшай сястры сам Алесь Клышка і апублікаваў іх у часопісе “Беларусь у свеце” (№ 2 (37), 2006. С. 14).

Пра Ірыну Алесь Клышка таксама згадвае ў сваёй паэме, бо сястра была таленавітай дзяўчынай, добра вучылася ў школе, даражыла кожнай хвіліяй, а потым вучылася ў Белдзяржуніверсітэце, працавала настаўніцай матэматыкі. Аўтар піша, што Ірына: Нам

прыкладам заўжды была, Бо самастойнаю расла...

Вяртаецца ў сваёй паэме Алесь Клышкі і да ваенна га ліхалецця. Тое, што яму рассказалі бацькі, ён згадаў у “Мінскай зямлі”. І самы пачатак вайны, калі нямецкія самалёты бамбілі атэль “Еўропа” і вакзал, казармы і склады, і пра бацьку, які з вайны вярнуўся ў 1945-м, і пра нямецкага доктара, які выратаваў жыццё дзіцяці і г.д.

Захоўваючы праўду гісторыі, аўтар паэмы найболып ярка паказаў усё ж пасляваенны мінскі час. Тое, што зберагла памяць, і тое, што найболып памятаецца пра Мінск 1940-х – 1960-х гадоў, сапраўды чытаецца з вялікай цікавасцю. Майстэрства паказу мінскага жыцця, мастацкага асваення яго праз бытавыя малюнкі, праўдзівых жыццёвых факты, успаміны – надало “Мінскай зямлі” нейкай хрэстаматыйнасці, пэўнай эмацыянальнай афарбоўкі, завершанасці. Магчыма, нехта паспрабуе раскрытыкаваць паэму Алеся Клышкі. І, магчыма, яму гэта ўдасца. Але задумку аўтара, ідэю твора раскрытыкаваць ніхто не зможа. Бо ідэя твора – арыгінальная. Таму што “Мінская зямля” – гэта маленькі гіmn Мінску, мінскай зямлі і мінчукам. Гэта паэма-роздум аб сваёй сям’і, аб людзях, якія жылі побач, гэта паэма-памяць, паэма-сумленне і паэма-насталыгія. У кожнай частцы твора ёсьць свой эмацыянальны ключавы матыў. Ён разрастаетца, нарошчвае вакол сябе

нейкія гукавыя сугалоссі, алітэрацыі, асанансы, падхоплівае сэнсавыя значэнні, адценні трагічнага, смешнага і настальгічнага пачуцця, становячыся глыбокім матывам перажывання. Уражваюць матывы “ў краме “Под часами”, “як “калпакамі” гандлявалі”, “дом “над Лакомкаю”, “дні футболу на “Дынама” і г.д. Цяжкія пасляваенныя гады разам з tym шчаслівымі гады. Бо яны – маленства і юнацтва аўтара. Па іх адчуваецца настальгія, але ў гэтай настальгіі прысутнічае нейкая духоўнасць, цеплыня і чалавечая культура. У паэме “Мінская зямля” Алеся Клышкі праявілася наватарская ў сваёй сутнасці канцэпцыя ўзвышанага, канцэпцыя глыбокага бачання ўсіх пластоў народнага жыцця, бачанне многіх радасцей і пакут, хмарных дзён і жыщёвых прасветлін. Не цяжка заўважыць, што герой паэмы надзелены чуйнасцю самога аўтара. І гэта надало паэме нейкай мудрай і чароўнай сілы. А сі ля гэта ў любові да роднай мовы, да спадчыны бацькоў і да нашай зямлі. Верыцца, што новая кніга Алеся Клышкі пакіне прыкметны след у гісторыі мінскай зямлі і нашай літаратуры.

Сяргей ЧЫГРЫН



МІНСКАЯ ЗЯМЛЯ

Мая аповесць пра дзяцінства,
Якое з сталасцю – у адзінстве
Адно адному не даюць
Усё забыць, навек заснуць.
Бо не дарма гавораць гэтак:
Што ў старога, бы ў паэта –
Успаміны, вобраз летуцення,
Мінулага вяртаюць цені.

Быў ранак. Дзень яшчэ не стаўся,
У хаце я адзін застаўся
І раптам чую... плача маці.
Я нерухомы на палацы
У роздуме, што ж адбылося?..
Малітву чую, падалося,
Прад Богам кленчыла пра тое,
Чым накарміць дзіця малое.
Была малітва: “Божа, мілы,
Дзень распачаць не маю сілы,
Сям’ю чым сёння накарміць, –
З адчаю сэрцаńка баліць”.

Мы, дзеці, хоць і разумелі,
Што час ліхі, а есьць хацелі.

Яшчэ й сяброў вялі ў хату,
Хоць жылі самі небагата.

А наш руплівец – гаспадар
Меў сумны, задумёны твар.
У поце грошы зарабляў,
І ад работы сну не знаў
Быў час цяжкі – бядой зашклёны,
Мінск будаваў нямчур палонны,
Муку па картках прадавалі, –
Пра іншае – і не пыталі,
Бо ведалі – на ўсіх адна
Пасляваенная нуда.

Нас усіх сямёра ў кватэры,
Пакояў два, суседзяў дзверы..
Тузін людзей, на кухні звалка...
Не ўсім знаёма камуналка.
У чарзе за месца ў туалеце
Стаяць дарослыя і дзеці,
І хто паспей – той і памыўся.
Падоўгу наш сусед галіўся,
Што спрэчкі часта выклікала.
На кухні сварка набрыняла:
Чыя чарга камфорку браці...



Мінск, 1956 г.



Мінск. Парк 30
годдзя БССР,
1956 г.

Не чуў я голас толькі маці.
Заўсёды сціпла, малітоўна,
Трымалася спакойна, роўна,
У спрэчках ціхенъка маўчала –
Вучыла нас і паважала.
Прайшлі гады, навуку тую
У дзень цяжкі я памятую,
Унukaў час прыйшоў вучыць,
Як свет любіць і годна жыць.

II

Зіма, мароз – малым адхланне,
Няма ў школе навучання,
Бо мінус трыццаць на двары –
Ад школы вольныя сябры.
На санках, лыжах, хто “на лайбу”,
У хакей кіём ганялі шайбу
Не абыдзе, а на праспекце,
Які не меў таго ў праекце,
Бо снег ляжыць, машыны сталі
(Яго тады не адграбалі).
І на дарозе снег парой
Ляжаў на вуліцах гарой.
А хто старэйшы – на “Дынама”,
Па Камсамольскай – гэта прама.
Ды зредку хто, канькоў уладар,



Мінск. Вулиця Карла Маркса, 1951 г.



Мінск. На рагу вуліц Камсамольскай і Карла Маркса, 1953 г.

Катка і музыкі аматар
Змог акунуща ў тое свята.
У сціллы час і небагаты
Я толькі марыць мог у снах
Аб уласных новенъкіх каньках.

Сястра сярэдняя, Ірына –
Таленавітая дзяўчына
Нам прыкладам заўжды была,
Бо самастойнаю расла.
Адзнакі мела ўсе “выдатна”.
Давалі форму ёй бясплатна –
Так адзначалася стараннасць.
Нястача – гэта, не заганнасць,
Вучобе той не замінала.
Пазней студэнткай добрай стала,
На цаліне і ў інстытуце
Шмат сілаў аддала навуцы.
Хвілінай кожнай даражыла,
Як матэматык век пражыла
І шмат высокародных спраў
Ёй здзейсніць лёс і Бог паслаў.



Мінск. Будаўніцтва Палаца культуры прафсаюзаў, 1950 г.



Мінск. Цэнтральная плошча, 1954 г.

III

Пра лета – іншая гаворка.
У канцы двара стаяла горка,
Цэнтр нашай шумнай гаманы
І шуму, гвалту, валтузні.
Ганяць мячы – усім ахвота,
Для хлопца – лёгкая работа
Галы ў браму забіваць,
Ды каб абутак не парваць.
Бізун ад бацькі бываў дужы:
”Ты хіба вывалияўся ў лужы? –
Вось зноў падэшва адвалілася...”
Маўчала маці ... ды малілася...
Ды што футбол? – рыбалка, браце,
Для сэрца цэлае багацце.
Калі з урокаў уцякалі,
Больш шчасця хлопцы не жадалі,
Бо Свіслач – блізкая рака
Заўжды чакала рыбака.

Старэйшы брат, Маркам завецца.
На кліч сяброўскі адгукнецца,
Бо вуды з торбай нагатове.
І ведаў сховішча я тое,
Што на гарышчы пад страхой

Служыла схованкай святой.
У пэўны час з урокаў збегчы,
На беразе спакойна легчы
І паглядаць на паплавок,
Каб сом снасцей не павалок.
Бо рыба буйная была
І чыстаю цякла рака,
Трава і краскі ўздоўж буялі,
Спякотныя дзянькі стаялі...
І марыў кожны з нас, хлапцоў,
Быць лепшым з лепшых рыб лаўцоў.

Вакацыяў пара сплывала,
Заўжды нам лета не ставала,
Апошнія дзянькі лічылі –
Ніколі б у школу не хадзілі.
Але ўсяму ў жыцці пара
І час вяртадца са двара,
Бо лета мусіць завяршыцца...
За горад сонейка садзіцца,
Халодны вецер гоніць хмары
І дождж змывае нашы мары.
Дзяцінства з рэчкай уцякло –
У жыццё – расчынена акно...

IV

Калі вяртаюць успаміны
З мінулага свае карціны,
То першай з іх была вайна,
Што ў кожным ранаю жыла.

Са слоў бацькоў...
Квітнела лета,
Гучала радыё Саветаў,
Непераможнасць абяцала
Ад Брэста з Мінскам – да Урала.
Нядзельны панаваў настрой.
У гімнасцёрцы, з кабурой
Мой бацька келіх падымаў, –
Дух пераможны панаваў.
Вайскоўцы ўсе адпачывалі,
Урочышчам Чырвоным звалі
То месца, дзе аўтазавод
(Няблага ведае народ).
А блізка ўжо была бяды,
І хутка ўсё сатрэ вайна
Без літасці і без спагады.
Ну, а па��уль былі ўсе рады,
Бо мелі ў горад увальненне
І раптам – выклік, пастраенне.

Што здарылася, – толькі знаў
Над шыхтам змрочны генерал.

А дзееці з жонкамі чакалі,
Абрус святочны накрывалі,
Хто ў хаце, хто і на палянцы,
Скварчэлі на патэльні дранцы...
Чакалі любых малайцоў.
...Памежнікаў лілася кроў,
А тут спакой і птушак спеў,
У кутку ў калысцы брат сапеў.
Дзяўчынкі, дзве мае сястры,
Гулялі дружна на двары,
Рыпей на сонцы патэфон,
Мір абяцаў і ціхі сон.

Далі на зборы дзве гадзіны,
Вайскоўцаў сем'і на мышыны
Грузілі, хто сабрацца змог...
Астатнім быў аховай Бог.
На дзень другі Мінск бамбавалі,
Спакойна “юнкеры” ляталі
І неўзабаве запылаў
Атэль “Еўропа”, ды вакзал.

Затым казармы і склады,
Драўляныя гараць дамы.
У храмах пачалі хавацца,
Хто не паспей к сваім прабрацца.
Матуля думае застасца, –
Куды з малымі ёй падацца?
Ды неўзабаве разбамблі -
Каго так хутка пагрузілі.

Наш бацька змог к сваім прабіцца.
Іх небагата са сталіцы,
Хто не патрапіў у палон,
Не склаўшы вязняў эшалон.
Затым Москву абараняў,
Медаль за мужнасць атрымаў,
Быў камандзірам. Танк гарэў..,
Ды выжыць у пекле тым сумеў.
Відаць, што Бог яго храніў –
Ён, камуніст, з іконкай жыў.
Змагаўся з ворагам зачятым,
Дамоў вярнуўся ў сорак пятым.
Ды тое – потым. Зараз маці,
К грудзям прыціснуўшы дзіцяці
З малымі ў горад паспяшала.
Там – акупацыя чакала,

Галодны сорак першы год
І ўсімі кінуты народ.

V

Касцёл Сымона і Алены,
Савецкай вуліцы “каленা”.
Стаяў дом нумар дзевятнаццаць,
Ён мусіў і цяпер застацца.
Фабрыка-кухня, са двара –
Жыла там нашая сям’я.
Сюды вярнулася і маці
З дачкамі, сынам-немаўляці,
Каб доўгіх-доўгіх трывадлы
Хаваць ад гора і бяды.
Трываць нястачу, голад, здзекі...
Не дай, Гасподзь спазнаць навекі
Перажыла што той парой,
Праклятай доўгаю вайнай.
Іх неаднойчы высялялі
І на гарышча заганялі,
Без хлеба, бульбы, без муکі...
Ім ногі грэлі пацукуі
Зімы халоднымі начамі,
Бо нікуды і не ўцякалі,
Адчуўшы ўсіх бездапаможнасць,
Зусім згубілі асцярожнасць.

А за бядой ідзе бяда...
Як захварэла немаўля
І ціха стала паміраці...
Рашэнне тут прымое маці,
Каб доктара ёй дзе знайсці.
Час каменданцкі – не прайсці.
Патруль нямецкі справу знаў –
Без папярэджання страляў.
Ўначы выходзіць на дарогу,
Свой лёс аддаўшы ў рукі Богу,
Пакорна стала на калені,
Падняўшы рукі, што знямелі.
Патруль нямецкі падабраў
І доктара ўслед прыслай.
А той, што мог, усё зрабіў,
І хлопчык родненькі ажыў.
Праз тры дні доктар сам прыйшоў, –
Кватэрну нашую знайшоў
І толькі мовіў: “Матка гут”,
Яшчэ каб дзень – “Кіндэр капут”.
Перавязаўшы горла дзеткі,
Пакінуў цукар і таблеткі,
І моўчкі выйшаў з хаты ён...
Зямны матулін быў паклон.

Мінск. Вуліца
Савецкая, 19,
1940 г.



Мінск. На
рагу вуліцы
Савецкай і
Валадарскага,
1938 г.



Навошта варушыць былое,
Каму цікавае старое?
Магчыма толькі тым, хто піша,
Далёкім тым паветрам дыша...
А ўвогуле, навошта памяць?
Каб ва ўспамінах не запляміць
Мінулага прыгожы твар,
Як маляваць – ты гаспадар.
Але прыходзіш да высновы:
Пражыты дзень табою новы,
Яшчэ не без асэнсавання,
Не мае добра га названня.
Магчыма, ён не мае кошту...
Ў ім шмат было... Але навошта?
Пакуль пытанне без адказу,
Ў мінулым я шукаю фразу,
Адказу на сваё пытанне –
За што было выпрабаванне?
І вось прыходжу да высновы –
Каб чалавек радзіўся новы,
Прынёс за продкаў пакаянне,
Прасіў у Бога даравання
І спавядай за іх грахі,
Што ўсім на плечы нам ляглі.



Мінск. На рацэ Свіслач, 1952 г.



Мінск. Парковая магістраль, 1965 г.

VI

Суседзіць смешнае з трагічным.
Я ўзгадаю факт камічны.
У дзень адкрыцца суседа – ГУМА
Астронамічна грошай сума
Знікае, быццам бы заколка.
Быў Новы год, стаяла ёлка.
На інкасатарскай машыне,
(І дзе яны яе здабылі?)
У строй міліцэйскі апрануты,
У боты, галіфэ абуты
Атрад прыехаў малайшоў.
Усё забраў – няма слядоў.
Праз паўгадзіны прыязджае
Машына ў цюцельку – такая,
А грошай тых — і след прастыў..
Усё той злодзей разлічыў.

Гудзеў праспект пяцідзесятых,
Прыйшло шмат жулікаў зацятых,
Што ў турмы Сталін пасадзіў,
Праспект яго імя насіў.
Ды засталіся ва ўспамінах
Шмат воінаў – ахвяр нявінных
На дошках, мыліцах, калясках,

*Мінск. ГУМ,
1968 г.*



*Мінск. На
скрыжаванні
буліц Нямігі і
Камсамольской,
1968 г.*

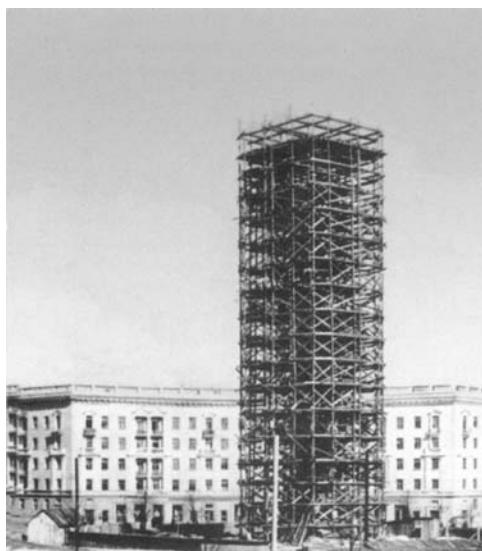
Хто танчыў, хто ў далоні пляскаў.
Усе прасілі грошай, хлеба.
Ва ўсім была ў той час патрэба,
Таму ў краме “Под часами”
Яны медалі прадавалі.

VII

Майстры былі ў лоўкай справе,
Як “калпакамі” гандлявалі.
За рогам ГУМА быў прыпынак,
“Побед” тузін стаяў адзіны,
Бо роскашшу была таксоўка.
Рабілі справу хлопцы лоўка:
Адзін – з кіроўцам размаўляў,
Другі – “каўпак” яго здышаў,
І ўміг разута было кола,
Глядзіць кіроўца – кола гола.
Кіроўцу хлопцы спачувалі,
Набыць “каўпак” прапанавалі.
І справа ўся – за тры рублі,
Яго ж “каўпак” і прадалі.

Ад хаты ды да пляца Волі
У свой час натупаўся даволі,
І ў фізкультурны дом “Спартак”,

*Мінск. Площа
Перамогі, 1950 г.*



*Мінск. Вуліца
Кірава і вакзал,
1951 г.*



На рэчку бегаць быў мастак.
У шасцідзесятага гады
Шмат сцежак выхадзіў туды,
Да вечаровай школы першай.
Ў той час ужо пісаў я вершы,
І марыў журналістам стаць,
Літаратурны свет спазнаць,
Бо блізкія маёй натуры
Былі азы літаратуры.

VIII

Было то ўвечар, ну а ранкам,
Сну пераадолеўшы прыманку
На працу цяжкую спяшаўся –
Мантажнай справаю займаўся.
Новабудоўлі той пары –
Зялёны Луг, раён “Шары”.
Вучыўся грошы зарабляць,
Сваёй сям’і дапамагаць.

Мой родны горад –
Ўсё знаёма –
Да кожнага, здаецца, дома.
Усё мне сэрца сагравала –
Ад Камароўкі да вакзала.
Як мы хадзілі на Нямігу, –

*Мінск. Вуліца
Няміга, 1967 г.*



*Мінск. Вуліца
Астроўская
(бывшая
Ракаўская),
1967 г.*

Гісторыі чыталі кнігу,
Сябе ў тым часе ўяўлялі,
У вайнушку па дварах гулялі.
Хто мог ўявіць, што праз гады...
Не перажыць мне той бяды,
Бо не знайсці куточак той,
Злачыннай знішчаны рукой.
І зараз, калі час прайшоў,
Адказу так і не знайшоў.
Каму спатрэбілася гэта?
Як вырваць сэрца ў паэта, –
Так замахнуцца на святое,
Хто здзейсніць змог бяздушка тое,
Гісторыю сваю ўзарваць
І Герастратам мінскім стаць.

IX

Адным з найпершых будаваўся
Дом, што “над Лакомкою” зваўся.
Шмат хто з вядомых жыхароў,
Прытулак свой у ім знайшоў.
Станюта, Клімава, Бачыла –
Іх Беларусь не пазабыла.
Уладамірскага сям’я –
Ўсіх сустракаў і ведаў я.
Ужо тады стары Корж-Саблін,

Дом "над
лакамкаю"
№19, 1968 г.



На
пераакрыжаванні
Ленінскага
проспекта
і вуліцы
Камсамольской,
1968 г.

Хваробамі, хоць і аслаблен,
Руплівец нашага кіно,
Каб і ў нас было яно.
Мікола Ворвулей – спявак,
Заслужаны артыст-мастак,
Пазней Украіны сталіца
Магла ім важна ганарыцца.
Жыновіч – слынны цымбаліст,
Сапраўдны майстар і артыст,
Ансамбль вядомы заснаваў...
На тых канцэртах я бываў.

Цяпер, амаль праз паўстагоддзя, –
(Імклівы час не ўлагодзіш),
Нікога з іх няма ў жывых,
Ні маладых, ані старых.

Аднойчы летняю парой
Унучку ўзяў гуляць з сабой,
У двор знаёмы завітаў,
Пад’езд і дом свой паказаў.
Ёй распавёў аб нашых гульнях,
Куточках родных і ўтульных.
Вось там квітнеў вішнёвы сад,
У ім хаваўся наш “атрад”.

На клумбах кветкі палівалі,
Садзілі іх, а не зрывалі,
Сваім дваром мы ганарыліся,
Бо тут калісці нарадзіліся.
І зноў я чую патэфон,
Спяваў ён пра вячэрні звон,
Суседзі часам падпявалі,
Старыя “на паству” драмалі.
Павольна памяці рака
За далягляды пацякла.
Свой завяршыўшы распавед
З унучкай ціха плакаў дзед.

X

Калі вяртаўся з вандраванняў
Чакаў, як з любаю спаткання,
Прыспешваючы свой цягнік.
Вось – за вакном і Мінск узнік,
Знаёмыя яго абрывы
І дарагія сэрцу рысы.
Што з Вільні, што з Масквы вяртаўся,
Заўжды ён лепшым мне здаваўся.
А Вільня, ды пра што гаворкі –
Культурны цэнтр, а не задворкі.
І ён старонка Беларусі,

Я ім таксама ганаруся,
Што Мінска лёс не падзяліла.
У віхурах скарб не спапяліла.
Са старадаўнімі мурамі,
Касцёламі, манастырамі
Стаіць, бо новы гаспадар
Гісторыі не знішчыў твар,
Не зруйнаваў, не скінуў ў яму
Віленскі брук і Востру браму.

XI

Прайшло ўсё – дзяцінства, школа,
А Мінск тамтэйшы без футбола
Цяпер мне праста не ўявіць,
Ад тых часоў не аддзяліць.
У дні футбола на "Дынама",
На Кірава, трашчала брама
З заўзятараў гульні народнай,
Бо толькі там былі свабодны.
Дух волі ў "чашы" панаваў,
Үвесь стадыён гудзеў, стагнаў:
Славуты Яшын гол пускае,
А Хасін з цэнтру забівае.
Балельшчыкаў гульня яднала,
У адным парыве падымала,

Гульцоў уздымала на прастол,
Як гром чароўным словам – “Г-о-о-л”!
Бо тых гульцоў багатварылі
І ўсё магчымае рабілі,
Каб зноў убачыць поля свет
І раздабыць на матч білет.
Тандэм Мустыгін – Малафееў
Тады для нашых быў надзейяй.
Майстры вышэйшага гатунку –
Не меў супернік паратунку.
А потым Саша Пракапенка
Адным ударам рушыў “сценку”,
Дакладна ў вугал клаў мячы –
Дрыжэлі ў злосці масквічы.
Усім гасцям галоў хапіла, –
“Дынама” бронзу зарабіла.
А потым і пара настала
Вышэйшай кропкі п’едэстала.
І залатыя ўзнагароды
Былі падзякаю народу
За шматгадовае трыванне...
Саюзнае прыйшло прызнанне.

XII

Пра незабыўныя гады
Маёй студэнцкае пары

Багата можна распавесці.
А напачатку трэба сесці
Ва ўтульным скверы, ля ўваходу,
Дзе мноства рознага народу,
Што тут вучыліся, жылі
Пад гучнай назвай – БПІ.
І колькі год не назіраю, –
Ну, што за нацыя такая
Імя якой далі – студэнт.
Ён – не прафесар, не дацэнт,
У штуках розных – каскадзёр,
А на экзаменах – акцёр.
Усю ноч к іспытам рыхтавацца, –
Без ежы мог жывым застацца.
У дзень стыпендыі парой
У інтэрнаце – пір гарой...
Кефір на снеданне ў буфеце,
“Герой” – ў студэнцкай сценгазеце.
І зноў у кішэні ні рубля...
І піша ліст уся сям’я,
Каб хутка маці высыгала
З вясковай хаты зельцу, сала.

На трыццаць год мне родным стаў
Якуба Коласа квартал.



*Мінск. Стадыён
"Дынама", 1949 г.*



*Мінск.
Цэнтральная
брама стадыёна
“Дынама”, 1968 г.*

Наш механічны факультэт
У науку выдаў мне білет,
Свой першы атрымаў дыплом.
Затым вяселле, праца, дом
І абарона дысертациі
Была на сталасць атэстацыяй.

XIII

І зноў бяруся за асадку,
Каб нетаропка, па парадку
Прайсці па вуліцы знаёмай,
Знайсці пад'езд і вугал дома,
Дзе каля самага вакна
Сасна высокая расла.
А ўздоўж дарогі – і таполі
Давалі пуху нам даволі.
З трымценнем адчыняю дзвёры
Свае ўласнае кватэры.
Пах свежай фарбы... Як знаменне
Сустрэў дачкі я нараджэнне
І гром салюта першамайскі
Адзначыў падарунак райскі.
Я здзейсніў рызыкоўны план –
На вежавы забраўся кран.
Там горад быццам на далоні
І б’е з шампанскім кроў у скроні



Мінск. Беларускі політэхнічны інстытут, 1968 г.



Від на горад з боку вуліцы Акадэмічнай, 1968 г.

Салют у гонар Першамая.
Як знак з нябёсаў успрымаю.
Затым штодзённыя турботы.
Дамоў ляцеў пасля работы –
Дзіцятку ладзілі купанне...
Пялёнкі, плач, недасыпанне.
Вучоба, спорт і лад спартанскі.
Праспект успомню Партызанскі,
Сваім і родным стаў для нас
Завод з магутным словам – МАЗ.

Шмат год аддаў ліцейнай справе –
У смуродзе, пылу час там бавіў,
Металургічны хлеб свой зведаў.
Гуляў за мінскае “Тарпеда”,
Аднаіменны стадыён
У думках, як чароўны сон.
Там лепшыя праводзіў дні...
Футбольных бітваў медалі.

Будзённым летнім цёплым ранкам
Працоўнай вуліцы напрамкам
У цэх гарачы паспяшаў,
Дзе шмат гадоў адпрацаваў.
Затым яшчэ было вяртанне –



Мінск. Плошча Якуба Коласа, 1958 г.



Мінск. Плошча Якуба Коласа, 1963 г.

Прайшлі гады і меў заданне
Ліцейшчыкам дапамагаць,
Вучоным кансультантам стаць.

А перад тым садок і школа
З сям'ёй жылі на Куляшова,
Насупраць плот ваенай часці.
Баль выпускны дачушкі Насці,
Студэнцкае затым вяселле...
І азірнуща не паспелі,
Як з жонкаю дзядамі сталі,
З унучкай у двары гулялі.
Адзіны сын – Алесь Чацьвёрты
Характар меў даволі цвёрды –
Бацькоўскі шлях сабе абраў
Дыплом ліцейны атрымаў.

Як у вырай птушкі адляцелі
Гадоў і будні, і нядзелі.
Старонак бліzkіх успаміны
Цяпер... далёкія карціны.

XIV

Калі да Мінска пад'язджаеш, –

Курган вялікі не мінаеш,
На версе помніка вянок –
Вайны мінулай абярог.
Андрэя Бембеля ваянне,
Як шматгадовае стаянне
І горкай памяці ўспамін –
Радзіме доўг вяртае сын
За тое, што яго любіла,
Крыніцай мінскаю пайла
Сям'ю і бліzkіх зберагла
Падчас, калі была вайна.

Скульптура лётчыка Гастэлы,
На плошчы Перамогі стэла –
Рэльефны партызанскі сцяг
І Брэсцкай крэпасці абсяг.

На Беламорскай , 42
Жыла ягоная сям'я
Там з жонкай Вольгаю Дзядок
Спазнаў ён шмат якіх дарог,
Любоў і зраду, жар і рэўнасць
У часе бліzkім няўпэўнасць.
Спакус жыццёвых захапленне,
Скульптурных вобразаў тварэнне,
Дачкі чаканай нараджэнне

І сына слаўнага з'яўленне,
Які паэтам слынным стане
Надзей бацькоўскіх не падмане.
А развітальны крыж уклаў
У рукі сын, каб з ім прадстаў
Прад Богам у тайную хвіліну.
Ён запавет пакінуў сыну:
Не музе – Госпаду служыць
Зямной хвілінай даражыць
І адшукаць сваю дарогу,
Судзіць людзей – пакінуць Богу.

У Жыровіцкім манастыры
Да нашае жыве пары
І моліцца за родны край
Змірэнны інак Мікалай.

XV

Гісторыю маёй сям’і
І вуліц, дзе дзяды жылі
Мне падрабязна распаведаў
Стары, цікавы дзённік дзедаў.
Рэвалюцыйныя падзеі,
Людзей дарэмныя надзеі
Пра балшавіцкія варункі:

Расстрэлы, гвалты, пастарункі.
Духоўнай споведзі малітвы...
Плойма дзяцей, заробак сціплы.
Як марыў аб старонцы новай
На мінскай вуліцы Стралковай...
Данінаю павагі стала
Найменне вуліцы, квартала
Паўднёвы Захад, як распей –
Язэп Пятровіч Го-лу-беў.

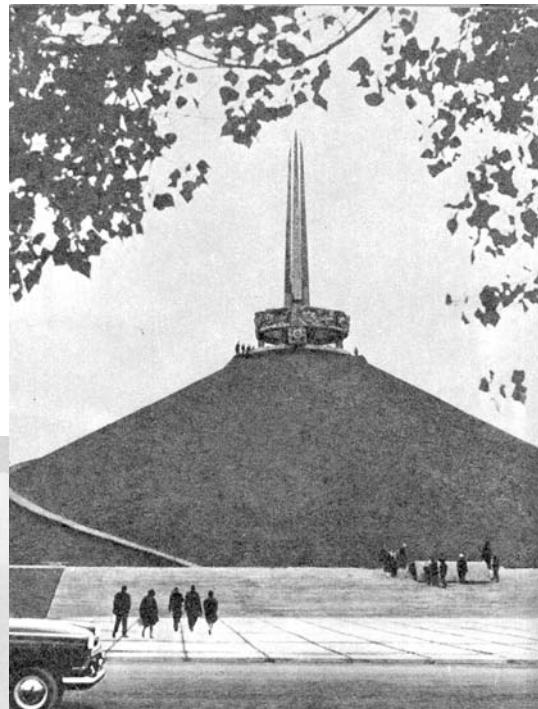
Каб кожны з нас пакінуў памяць
І ўрэшце змог сябе ўцяміць,
На усё жыццё не напасешся,
Багаццямі не зберажэшся
І не прапусціш праз раток
Жыццёвых прысмакаў паток.
...Прад гвалтам свету не схіліцца,
За ворагаў сваіх маліцца,
Ісці дарогаю абранай,
Шлях вымяраць Хрыстовай ранай.

Такія думкі абуджаю
Душу маю, калі чытаў
Будзённы дзедаў распавед –
Даўнінны горада партрэт.

XVI

Там, дзе Рэспублікі палац,
Быў брукаваны вольны пляц.
За ім пасаджан сад цудоўны,
Разбіты парк – утульны, роўны.
З усіх куткоў нашай Зямлі
У ім дрэвы розныя раслі.
І мінчукі з дзяцьмі гулялі,
А рэпрадуктары спявалі.
Бліжэй к праспекту – пастамент,
Што на вачах быў знішчан ўшчэнт.
Два дні ўзрывалі, пілавалі –
І помнік Сталіну зламалі.
Каб праз гады ўсё змяніць
І пантэон сабе зрабіць.
Камуністычнай славы гмах
На мінакоў наводзіў страх.
Палац з гадамі дарабілі,
Нібы, прыстойнае ўчынілі.
Цяпер узяліся за музей
Вайны мінулай калізей.
Рупліўцы доўгімі гадамі
Тых бітваў памяткі збиралі,
У гонар тых, каго забілі,
Каб іх нашчадкі не забылі.
Каму ж магла прыйсці ідэя –

*Курган Славы,
1968 г.*



Мінск. Цэнтральная плошча, 1968 г.

Гатэль са шкла – замест музея,
Не ўлічыўшы й той аспект, –
Разрэзан будзе ім праспект.

Вось так павольна і няспешна
Мінск будзе знішчаны дарэшты.
Замест высокага ампіру
Свой горад аддамо вампіру.
Імя яму адно – даляр,
Ён сёння ў свеце гаспадар.
Нішто прад ім – архітэктура
І старадаўняя культура.

Усё ідзе ад каранёў,
Ад родных вёсак і палёў,
Бацькоўскай хаты, роднай мовы –
Тым толькі нацыя здарова.
Хто ганарыцца краем родным, –
Той па жыцці ідзе свабодна.
Падмуркі, камяні святыя
Ніколі вораг не адніме,
Бо гэта – спадчына бацькоў
І продкаў нашых – мінчукоў,
Тых, хто наш горад заснаваў
І за З Я М Л Ю жыццё аддаў.



Ірына КЛЫШКА

Што табе сніцца, стары дом?
Знічкі ўспамінаў

22 чэрвеня дзень быў сонечны, ціхі...

Да пачатку Другой сусветнай вайны мой бацька служыў афіцэрам у танкавай часці Мінскага гарнізона, якая знаходзілася далёка за рысай горада (цяпер гэта вайсковая часць знаходзіцца на тым самым месцы, але па вуліцы Кулішова). Зусім побач з в/ч была вёска, у якую бацька на лета вывозіў сям'ю на дачу. У пачатку чэрвеня 1941 года мы пасяліліся на ўсё лета ў

чалавека, які жыў адзін. Мне толькі споўнілася 6 гадоў, я сядзела ў куточку за шафай з лялькаю. 22 чэрвеня дзень быў сонечны, ціхі. Мама і сястра Валя знаходзіліся побач, 9-месячны брацік спаў, тата быў на службе. Раптам я пачула рокат бацькавага матацикла. Тата залящеў у дом і сказаў, што пачалася вайна. Усе ўскочылі, захваляваліся, тата пачаў казаць маме, каб яна збіралася і што ўсім трэба эвакуіравацца. Памятаю, што ў гэтай мітусні мяне заставілі чысціць бульбу. Я сядзела на парозе хаты і рабіла тое, што мне загадалі.

Мама параіла адvezці яе да сваіх сваякоў у горад. Яна вярнулася і сказала тату, што яе бацькі застаюцца ў Мінску і яна з дзецьмі таксама застаецца. Тата быў у адчаі, але мама стаяла на сваім. Праз тры дні мы развіталіся з бацькам, ён пайшоў на фронт. Грохат гармат прыбліжаўся, быў чутваць усё бліжэй і бліжэй. Гаспадар параіў нам сядзець у склепе, так як варожыя самалёты ляталі проста над намі.

26 чэрвеня мы былі ў склепе, яшчэ не світала. Гул машын стаў чутваць зусім блізка. У склепе было невялікае трохвугольнае акенца, і побач з ім стаяў графін з вадою. Зямля ўся трэслася, брынкалі графін і конаўкі. Праз гэта акенца і мне далі паглядзець, што адбываецца на вуліцы побач з намі. У шэрай імгле раніцы я

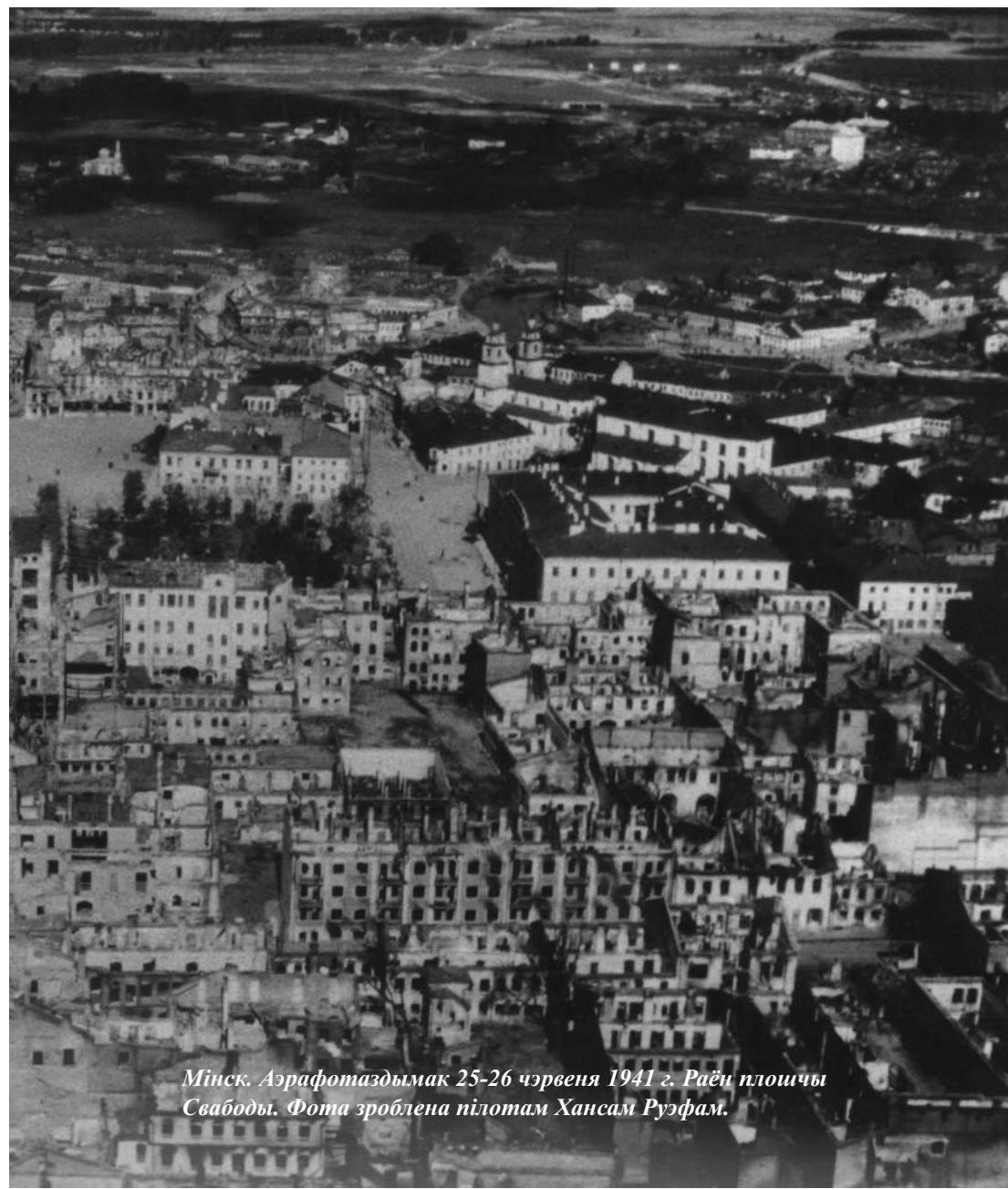
ўбачыла шмат машын з немцамі, якія рухаліся ў бок Мінска. Здавалася, што гэтай калоне не будзе канца і краю.

Гарачыня, дым, смурод... і ўсюды немцы

Праз два дні гаспадар запрог каня, мама паклала на воз свой скарб, пасадзіла зверху траіх дзяцей, і мы паехалі дамоў. Горад гарэў, быў разбураны. Гарачыня, дым, смурод... І ўсюды немцы, чужая мова. Наш дом № 19 на Савецкай вуліцы, дзе мы займалі адзін пакой, уцалеў. Дом урада і фабрика-кухня таксама.

Памятаю першы вобыск у нашай камунальной кватэры. На парозе нашага пакоя стаяў нямецкі афіцэр і два салдаты з аўтаматамі. А мама ўсіх дзяцей паклала на канапу і загадала быць “хворымі”. Немцы ўсё перарылі, а мы ціха енчылі. Немцы знайшлі ў нас фару ад бацькавага мататацыкла і прыставілі да грудзей мамы аўтамат. Мы ўсе пачалі плакаць, мама таксама плача і тлумачыць, што дзеці з вуліцы прынеслі пагуляць. Неяк усе супакоіліся. Немцы забралі фару і пайшлі, а мама перахрысцілася і стала нас абдышаць і дзякаваць нам, — бо ў канапе ляжалі нашы самыя каштоўныя рэчы: ўсё ваеннае абмундзіраванне таты і яго новыя ваенныя боты. Гасподзь збярог нас. Хутка з





Мінск. Аэрафотаздымак 25-26 чэрвяня 1941 г. Раён плошчы Свабоды. Фота зроблена пілотам Хансам Руэфам.

гэтага дома немцы ўсіх выселілі, і мы пайшлі жыць на кватэру мамінай сястры Марыі, якая загадзя эвакуіравалася. Так пачаліся нашы блуканні.

Аказваецца, самае страшнае — голад і холад

Мы гінулі ў першую зіму 1941 года. Яна была такая суровая! Аказваецца, самае страшнае — голад і холад. Лістапад, снежань... Мы праста гінулі. Немцы хутка выкінулі нас з Савецкай вуліцы, 19. Камендура была зусім побач. Там працавалі нашы студэнты, яны ведалі добра нямецкую мову. Акадэмік Нікольскі на чыстай нямецкай мове напісаў заяву ад мамінага імя: “Прашу ўладкаваць мяне на працу на хлебазавод...” (Ён і цяпер стаіць на вуліцы Вызвалення). Нашаму маленъкаму хлопчыку было тады 8 месяцаў. Нікольскі сказаў сваім студэнтам напісаць рэзалюцыю аб уладкаванні на працу. Мы былі выратаваныя ад смерці, дзякуючы Мікалаю Міхайлавічу Нікольскаму.

Калі ў гэтай фрау прападзе што-небудзь, вам будзе расстрэл

Немцы нас заўсёды перакідвалі з месца на месца. Але яны былі вельмі педантычнымі і ветлівымі да мясцовых жыхароў. Калі,

напрыклад, прыходзіў афіцэр, ён казаў сваім салдатам і рабочым, савецкім рабочым: “Трэба перавезці вось гэтую фрау. Калі ў яе прападзе хоць што-небудзь, вам будзе расстрэл”. Нас перакінулі з Савецкай, 19, кв. 2, у дом насупраць Ваенных могілак. Там была кватэра нашай сваячкі цёткі Муры. І мы жылі ў гэтым доме амаль на самым цокальным паверсе. Гэты дом і цяпер стаіць. На Ваенных могілках, на магілах, мы гулялі. Веснічкі адчыняліся, раслі кветкі… Гэта былі нашы “дамы”. А з рабочымі за перавозку мы разлічваліся адной срэбнай лыжкой ці срэбным відэльцам. І манеты царскія былі. Іх мы знаходзілі, калі капалі агароды. Людзі, калі пакідалі Мінск, закопвалі свае каштоўнасці ў зямлю і многія з нас іх знаходзілі.

Я ганаруся вамі, фрау...

Памятаю першую ваеннную зіму, калі паміраў мой брацік. Гэта ўжо было ў другім, чарговым, дому, куды нас перасялілі на Сувязны завулак. Там стаяў трохпавярховы цагляны дом. Мы трапілі туды на зіму 1941 года. Недалёка, памятаю, былі трупярня і сабакарка.

І вось стаў паміраць наш маленькі брацік. Памятаю, мы сядзім каля печкі, чакаем, калі мама дастане чыгуночку з замарожаным бульбяным шалупіннем, якое мы назбіралі за

дзень. Мы ж штодня хадзілі і што-небудзь шукалі харчовае, хоць што-небудзь. У нас, у дзяцей, была заўсёды з сабой кансервавая бляшанка, мы ўвесь час шукалі харчаванне. Вельмі хацелі знайсці солі. Ідзём, памятаю, па горадзе, і вось нямецкія казармы. Салдаты там ядуць кашу. Мы стаім, а нам усім па 8-10 гадоў. Нам сыплюць цукеркі, і калі мы накідваємся на іх, немцы нас фатаграфуюць. А калі нафатаграфуюцца, я пачынаю танцаваць. А яны ўсё фатаграфуюць. А потым нас частуюць кашаю. Як цяжка было кашу данесці дадому, вытрымаць, каб не з'есці. А іншыя немцы часам нас і наб'юць... нагамі, ботамі...

Пра браціка. Мама мая аднойчы зауважыла, што ён памірае. Вось тут, на шыі, з'явіўся вялікі нарый. Што рабіць? Прыйшлі суседкі, адна — са сподачкам, куды залівалі сабачае сала, устаўлялі кнот... Хрысцяцца, кажуць маме: “Дайце немаўлятку спакойна памерці”. Ужо сем гадзін вечара, каменданцкі час. Мама выбягае на вуліцу — і на калені. Да яе адразу падыходзяць патрулі і — у камендатуру. Мама пачынае тлумачыць: “Кіндэр, кіндэр...”. Тады немцы ў матацыкл саджаюць доктара і едуць ратаваць дзіцятка. Доктар быў інтэлігентнага выгляду, зусім не ваенны чалавек. Калі ўбачыў браціка, сказаў: “Я не бяруся яго лячыць”. Ён не

думаў, што хлопчык будзе ў такім стане. А мама кажа: “Рэж. Вось тут”. Доктар пачаў паказваць знакамі, што рабіць. Папрасіў ручнічок. Яму далі, памятаю, ружовае з пеўнікамі. І ён пухліну пачаў рэзаць, ажно гной на яго пырснуў. Памятаю, паўшклянкі гною выйшла. І брацік хутка расплющыў вочкі.

Пасля аперацыі доктар пакінуў таблеткі і пару кавалачкаў цукру. Мне здаецца, што ён прыходзіў яшчэ праз дзень. Мне мама казала, што потым гэты доктар сказаў: “Я ганаруся вамі, фрау. Вы вельмі смелая жанчына”. Вось так выратавалі браціка. А я думаю, што мама і без яго сама здагадалася б і вырашыла б гэта зрабіць”.

Па хлеб

Калі мы хадзілі каля хлебазавода, дзе мама працавала, аднойчы нехта выкінуў праз плот паўбулкі хлеба. Мы яе схапілі і схавалі...

Калі неяк каля хлебазавода гналі савецкіх ваеннапалонных, нягледзячы на ўсе забароны, ім кідалі дзесяткі боханаў хлеба. Палонныя іх падбіralі і елі. Кідалі работнікі хлебазавода і сваім бліzkім. Сястра казала, што вось у такі і такі час стой каля плата. Хлеб быў толькі адной формы, цаглінкай выпечаны. Тыя, хто з завода хацеў вынесці хлеб, у штаны засоўвалі: сюды адну палавінку, сюды — другую. Жанчыны

маглі выйсці “пузатыя”. Горш за ўсё было нам. Мы былі ў дзіцячым садку пры заводзе, на яго тэрыторыі. І вось мы павінны ісці дамоў. А мама, перад тым як нас адправіць, засоўвае нам маленькія кавалачкі хлеба. У рукавічкі, у калошы, у шараварчыкі. Пад хустачку куды-небудзь. Кубачак яшчэ быў — нам казалі прыходзіць з ім у дзіцячы садок. І была там такая злосная баба, правярала нас на выхадзе. Яе дражнілі Марыя-шукайка. І вось гэта Марыя-шукайка ставіла перад сабою дзіця і на стол выкідвала гэтыя маленькія кавалачкі хлеба. А Валя, мая старэйшая сястра, хапае адзін за другім гэтыя кавалачкі назад і зноў засоўвае ў кішэні. А “шукайка” зноў выкідвае. А Валя зноў забірае, крычыць: “Аддай, гэта мой хлеб!”. Гэта сцэна запомнілася мне на ўсё жыццё. Білася наша Валя з Марыяй-шукайкай, білася лютая. А ёй было ўсяго 8-9 гадоў.

Ні ў адну царкву бомба не трапіла

Я пазней, калі сама далучылася да веры, зразумела, што мама, робячы што-небудзь у доме, часта напявала 33-і псалом.

Памятаю, калі у Мінск прыйшлі немцы, у царкве Аляксандра Неўскага ўсе хрысцілі дзяцей. Шмат дзяцей былі хрышчаныя там у 1941 годзе ў той дзень, калі хрысцілі і нас. А



Мінск. Плошча Леніна (вуліца Савецкая, 19). Дом справа, 1986 г.



Пасведчанне аб крыничні Ірыны Клышка, 11 кастрычніка 1941 г.

недалёка ад нашай Савецкай, 19, памятаю, была драўляная цэркаўка. Мама яе называла “зялёная царква”. Пабудавана была на сродкі чыгуначнікаў да рэвалюцыі 1917 года.

Калі бомбы сыпаліся на горад, як гарох, Валечка крычала: “Мамачка, маліся!”

А сястра мая Марыначка была хрышчаная дома ўжо пасля вайны. Памятаю, да нас прыйшоў святар. Мы зачыніліся на ключ. У тых часы прыходзілі хрысціць дзіця ў царкву ўпотай, завязаўшы яму вочы, а святары імён і прозвішчаў не запісалі. Ведалі, што людзі не скажуць нічога. Бацька, калі ў царкву патрэбна было звярнуцца, на грузавіку ехаў у вёску і там вясковаму святару што-небудзь даваў: кавалак сала ці што яшчэ. Але ў вайну было па-іншаму.

Калі Мінск бамбілі, усе жыхары хаваліся ў храмах. Усе былі ўпэйненыя, што толькі ў царкве, толькі з Госпадам яны будуць у небяспечы. Але калі бамбёжкі ўзмацняліся, нашай маме надакучала хадзіць туды так часта. Яна працавала ў мясільным цэху. Мясіць хлеб трэба было рукамі. Усе казалі: гэта Голубева вар'ятка, што не хаваецца. Увесь дом у бамбёжку стаяў пусты. А ў нашым пакоі на ложку ляжала мама. З правага боку ляжаў брат. А бедная Валя сядзіць у нагах у мамы і кажа: “Мамачка, не спі, мамачка, кажы: Гасподзь памілуй!”

Аднойчы мама кажа: “Давайце закрыем акно падушкай”. І хутка побач узарвалася бомба і асколкамі разарвала ўсю нашу падушку. Мы потым гулялі з гэтымі асколкамі. Мама сказала: “Як нас Бог збярог!”. Ложак быў зусім блізка ад акна.

Калі прыйшла Чырвоная Армія, у нас з'явіўся падапечны немец. Вось-вось рускія прыйдуць ці сёння, ці заўтра. І быў ён стары. Гадоў 50. Ён дзесяці там на папялішчах хаваўся, а мы яго знайшлі. Насілі яму яду. Ён быў абрэсцены. Мама дала яму адзенне. Немцу было вельмі холадна.

На Новамясніцкай

У кватэры на Новамясніцкай, 19, кв.11, падчас вайны неяк мама прыйшла з начной змены і лягла спаць. Насупраць жыла Ніна. У яе было двое дзяцей. Наша кватэра была налева, яе — направа. У яе заўсёды была ежа. Мы часам пыталіся: “Што гэта?” А гэта была каўбаса. А мы ведалі толькі хлеб, малако. Сала яшчэ памяталі. А ў іх... Проста Ніна вяла даволі вясёлы лад жыцця. Да яе прыходзілі нямецкія афіцэры. Неяк прыходжу са школы, заходжу ў пакой. А на падаконніку ў блакітных рэйтузах і белай майцы стаіць мая мама. Перад ёй немец. Мама кажа: “Яшчэ адзін крок зробіш — і я

выкінуся ўніз”. Немец пераблытаў кватэру. “Гут, гут, фрау”, — і немец рэціраваўся. Нінка дзяцей нам пакідала, калі да яе прыходзілі госці. Кажуць, яна працавала на два бакі. Але пасадзілі яе. Потым хутка выпусцілі. Яна знайшла сведак сабе...

Наступала зіма. Было вельмі холадна. Мы затыкалі дзіркі, каб снег хоць не падаў. Мой тата з фронту, як толькі вызвалілі Мінск, напісаў у гарсавет і ў ЦК. Пакуль разабраліся з яго пісьмом і заяваю, ужо пачалася зіма. Але да Новага года нас перасялілі туды, дзе мы жылі да вайны. У час вайны тата свае грошы дасылаў Петрашэвічам, Зоі Сяргееўне. Там двое дзяцей, ён гэта ведаў. И потым ён разумеў, што мы, як і ўсе, мучыліся пад немцамі. Ён быў на фронце. У яго было адзенне, былі валёнкі. А тут нічога не было.

Валя, якая ніколі не баялася

У будынку опернага тэатра, на першым паверсе, падчас акупацыі была нямецкая канюшня. Там стаялі самыя пародзістыя коні. А на другім паверсе знаходзіўся знакаміты харчовы склад. И ў момант міжуладдзя людзі пабеглі на гэтыя нямецкі склад па харчаванне. И Валя наша, якая ніколі нічога не баялася, з грамадой таксама туды паляцела. Схапіла

там дзве каробкі з макаронамі. І калі хлопцы, старэйшыя за яе, хацелі забраць іх, дзяўчынка ў руках трымала камень. “Заб’ю!” — крычала Валя. І нават дарослыя яе баяліся. Яна цягнула гэтыя каробкі ад опернага тэатра ўніз, дадому праз мост. Гэты мост называлі заўсёды Нізкім мостам — гэта цяпер ніхто не ведае. Дык вось, Валя перад гэтым мостам сустрэлася з мужыкамі, якія хацелі забраць гэтыя каробкі. Яны схапіла яшчэ большы камень і пачала крычаць: “Не падыходзь! Заб’ю!”. Нейкая суседка прыбегла да нас і кажа: “Мадам Голубева! Мадам Голубева! Хутчэй, там ваша Валя...”. Мама пабегла і ўбачыла Валю, якая сядзела на гэтих макаронах і ў руках трымала камяні, адганяючы ўсіх ад сябе. Для нас гэта было пытанне жыцця. Мы ўсю вайну працавалі на нямецкіх сметніках у пошуках і ежы, і, наогул, чагосьці цікавага. Я ніколі не бачыла столькі прыгожых шалупаек ад яек, як пасля нямецкага Вялікадня. Гэта быў наш скарб.

Мы з Валай вучымся

Дзе раней былі татарскія агароды, там немцы зрабілі яўрэйскае гета. Аднойчы нас нават кінулі ў гэта яўрэйскае гета. Але пасля выпускці. А калі аднойчы ўсіх яўрэяў вывезлі ці расстралялі, гэтыя квартал быў свабодны.

Усе дамы былі пустыя, з крывёй на сценах і на лесвіцах... Я памятаю, як мне было страшна...

Памятаю яшчэ, як немцы вельмі хутка, гэта быў 1942 ці 1943 год, сказаі, каб дзеци хадзілі ў школу. А я ўжо навучылася чытаць. У будынку мужчынскага манастыра адкрылі класы. З сабой трэба было прыносіць па тры палены. Мы з Валій так прылаўчыліся: я нясу свае тры палены, потым гэтыя ж тры палены выношу ў нейкі куток. І яна з гэтymі ж трывма паленамі заходзіць зноў.

Вучыліся мы ў келлях манастыра. Усе вокны былі скляпеністые. Паставілі парты, нам раздалі кніжкі на беларускай мове. Але шрыфт быў лацінскі. Лепш за ўсіх біяграфію Гітлера чытала я: “Адольф Гітлер — вялікі сын нямецкага народа, нарадзіўся...”.

І Валія таксама хадзіла ў школу. Але мы не хацелі вучыцца, бо ўжо ўмелі чытаць і лічыць. У настаўніка была доўгая лінейка, і ён біў ёй па руках. Я часам прыкідвалася хворай: “Ой, мамачка, вось тут баліць!” — “Ну, добра, не хадзі ў школу”, — казала мама. Тады дамоў прыходзіў настаўнік і пытаўся, чаму я не хаджу ў школу. Мама адказвала: “Пачакайце, пачакайце...” І гнала мяне ў ложак, нібыта я захварэла.

У кватэры на Новамясніцкай нас засталі чырвоныя. Самыя страшныя бамбёжкі былі, калі

чырвоныя наступалі. У нас быў трэці паверх. Пад намі жыў прафесар Сержанін. Першыя дні, калі былі бамбёжкі, мы ратаваліся ўсе ў Свята-Кацярынінскай царкве. У нас у кожнай сям'і быў свой куток, коўдры, вада. Царква падчас бамбёжак бітком была набіта. Але бомбы сюды не траплялі, хаця Мінск быў разбураны на 60%. Нават больш.

Мы — мінчукі

Памятаю, як у Мінск прыехалі тры першыя савецкія танкі. Мусіць, гэта былі разведчыкі. Танкісты выскачылі на мост і стаялі. Думаюць, замініраваны мост ці не. А людзі — жыхары — выскочылі з іншага боку, з боку сабора Пятра і Паўла. Падыходзяць асцярожна да моста і чакаюць. Танкісты думаюць: што гэта за людзі? А гараджане разважаюць: можа, гэта немцы? І раптам высоўваецца з люка галава: чорны твар і чырвоныя-чырвоныя вочы. Нейкія жудасныя людзі паказаліся з танка. Сталі правяраць мост: праехаў адзін танк і спыніўся. Танкіст падумай: а раптам там немцы схаваліся за людзьмі? Потым едзе другі танк. Спыніліся. З люка танкаў пачалі вылазіць вайскоўцы: адзін, другі, трэці... Усе чорныя, чырванавокія... І ўсе маладыя. І нехта ў іх пытаеца: вы хто, немцы? “Мы — рускія!” — адказваюць танкісты. Але насцярожанасць

не спыняеца. Потым нехта крычыць: “Ды гэта свае!” — “А вы хто?” — пытаюцца вайскоўцы. “А мы — мінчуکі!” — адказваюць людзі. І ўсе кінуліся абдымаць адзін аднаго. Потым нехта выцягнуў чырвоны сцяг. І Валя, якая нічога не баялася, была ў першых радах. А я нічога не баялася толькі тады, калі побач была мама.

Потым у горадзе была цішыня. Некалькі гадзін. Але па кутках горада, на вуліцах яшчэ стралялі, стралялі і стралялі...

На Каляды

На Каляды 1943 года мама варажыла з намі на тату. Яна паліла на талерцы паперу, трymаючы ў руках свечку так, каб ценъ ад талеркі падаў на сцяну. Мы з Валяю былі здзіўленыя, калі ўбачылі на сцяне профіль, вельмі падобны да татаўага, яго вялікі арліны нос, вакол полымя і дым... Мама запісала гэты дзень і год. І калі яны з бацькам сустрэліся, мама спытала ў яго, што здарылася з ім у гэты дзень. І тата расказаў, што ў гэты дзень у адным з баёў немцы падпалаў яго танк. Тата быў паранены і ледзьве паспей выпаўзci. Потым ён лячыўся ў шпіталі.

У школе

Летам 1944 года ў Мінск увайшлі савецкія войскі. З першага верасня я з Валяй пайшла

ў школу № 2, якая знаходзілася на вуліцы Энгельса. Гэта была жаночая школа. На вялікім перапынку ніхто не выходзіў з класа, усе сядзелі на сваіх месцах. Марыя Іванаўна (Малкава — мая першая настаўніца, якую да сённяшніх дзён я памятаю і памінаю ў сваіх малітвах, ёй я абавязана выбарам сваёй прафесіі) моўчкі разносіла і клала кожнай на парту маленькі квадрацік паперы, пасля на гэты квадрацік яна сыпала 1 чайнную лыжку цукру і клала кавалачак хлеба, прыкладна 30-40 г. У цішыні мы мачалі хлеб у цукар і ціха елі (я старалася цукар прыносіць яшчэ дамоў).

Урокі рускай мовы і літаратуры ў нас вяла Нэла Абрамаўна Лур’е. Яе ўрокі па рускай літаратуре можна было параўнаць з лекцыямі ў вышэйшых навучальных установах. Пазней я даведалася, што яе ўрокі-лекцыі былі запісаныя на магнітафон.

Быў у мяне ў гэтай школе і вельмі сумны дзень. Справа ў тым, што мае бабулі і дзядулі і мамачка былі праваслаўнымі вернікамі. Таму я расла ў сям’і, дзе мама, займаючыся хатнімі справамі, любіла напяваць царкоўныя малітвы, гімны, псалмы (да рэвалюцыі мама спявала ў царкоўным хоры). Часам я прачнуся і бачу маму на каленях каля абразоў. Быў Вялікдзень. І ў адзін са святочных дзён я не пайшла ў школу.

А калі прыйшла, на вялікім перапынку мяне выклікалі ў настаўніцкую на педсавет. Там дырэктар школы пагрозліва крычала на мяне: “Ты не была ў школе таму, што хадзіла ў царкву. Прызнавайся! Цябе маці прымусіла? Цябе трэба выключыць з піянераў і г.д.”. Я маўчала. Яшчэ нехта з настаўнікаў на мяне крычаў. Але я панейшаму маўчала. Але потым мяне адпусцілі. Я пра гэта расказала маме. Яна абняла мяне і горка заплакала.

Вартанне бацькі з фронту

Калі вайна скончылася, сталі прыходзіць эшалоны з салдатамі, але наш бацька ўсё не вяртаўся. Вярнуўся ён крыху пазней. Вось як гэта было.

У хатках Траецкага прадмесця, самых блізкіх да Свіслачы, усю вайну была гарадская лазня. Мама аднойчы мяне і Валю адправіла ў гэту лазню. Мы ішлі па вуліцы, а насустрach нам афіцэр з вусамі, ордэнамі, медалямі, з рэчмяшком за плячыма і з чамаданам. Ён спыніў нас і запытаўся: “Дзяўчынкі, а дзе вы жывяце?” Мы адказалі. І тата адразу па адрасе зразумеў, што мы яго дачушкі, але стрымаўся, пачырванеў, расхваляваўся. А потым пытае: “А ці вы ведаецце дзяўчынак Валю і Ірыну?” Мы здзіўлена маўчалі. А потым Валя ціха пытае:



Сям'я Клышикаў (Ірына справа). Мінск, 1953 г.



Трэці Украінскі фронт,
382 гвардзейская
дывізія САП.
Намеснік камандзіра
танкавага батальёна
Клышика Александр
Александравіч.
20.01.1944 г.

“Тата, гэта ты?” — “Я, дачушкі, я!” — адказаў тата, і слёзы ў яго выступілі на вачах. Ён абняў нас, пачаў цалаваць, браць на рукі... За апошняя ваенныя гады гэта сустрэча для мяне была абсолютным шчасцем... Мы жылі на гарышчы, і там тата расклай для нас свае падарункі. Мне дасталіся карычневыя чаравічкі, выдатныя, новыя, са шнуркамі, але... яны мне былі малыя. Перасільваючы боль, я насунула іх на ногі і горда хадзіла ў сваім двары, каб усе бачылі, якія прыгожыя ў мяне чаравічкі і што іх мне прывёз мой тата.

На праспекце Сталіна, 19

У двары нашага дома на праспекце Сталіна, 19, жылі знакамітыя людзі Беларусі: Станюта, Кош-Саблін, Уладамірскія, Варвулёў, Жыновіч, Бачыла, Мазуравы і іншыя. Там жыў таксама мастак Анатоль Архіпаў, які нас маляваў.

Не, я не буду болей мышь

Я дзеля таго, каб мама мяне абняла за плечы, была гатова на любую работу. Калі я цэлую навалачку шкарпэтак зацырую, на трох мужчын у доме, і мама мяне пахваліць, я гатова была яшчэ навалачку мужчынскіх трусоў зацыраваць. Толькі адна я іх і цыравала. Тата з ваннай крычыць: “Дзе мае трусы?” А трусоў

няма. Ну, проста няма. Падвязваеца ручніком і выходзіць з ваннай. Самае страшнае было, калі мяне застаўлялі мыць рукамі падкоўдранікі. Для мяне гэта было страшнай справай. Мне было тады гадоў пятнаццаць, калі я сказала сабе: “Калі я вырасту, буду здаваць бялізну ў пральню. Не, я не буду болей мыць”. І першае, што я зрабіла, калі пайшла працеваць, купіла пасцельную бялізну маме. І здала ўсю старую бялізну ў пральню. Вялікі пак. Я была такая шчаслівая. Яшчэ тады давалі бялізну напракат. Мне так хацелася, каб усё было вельмі прыгожае. Заўсёды любіла, калі шмат людзей сядзела за прыгожым столом. Са сваёй першай стыпендыі я купіла сабе пірожнае. Таму што я ніколі яго не ела. У нядзелю 100 грамаў сметанковага масла давалі на дваіх маленъкіх дзяцей. Смятаны давалі 200 грамаў. На Сашку дапамога была 4 рублі, а на Марыну — 6 рублёў. І толькі яны маглі паесці трохі масла і смятаны. А я заўсёды была галодная. Смачнейшага за хлеб да сённяшніх дзён я не ведаю нічога. Каб трохі паесці, мы смажылі дрожджы. Яны кіпелі, цымнелі, гусцелі. І даходзілі да такой кандыцыі, што іх пасля на чорны хлеб намазвалі. Танныя былі: 7 капеек за 100 грамаў. Смачна было, здавалася, што гэта смажаныя грыбы.

Памятаю, як з першай стыпендыі я купіла

малодшай сястры Марыначцы трусікі і сарочку начнью. Мне было 16 гадоў, калі я разам з ёй хадзіла ў краму, каб купіць малака. Дома мне з сабой давалі графін. Гэта было так нязручна. А тут яшчэ часам плакала Марыначка. Я яе на падаконнік пасаджу, а яна крычыць: “Мама, мама!” Яна іншых слоў не ведала яшчэ. А прадаўцы крычаць: “Панараджала тут, самі яшчэ дзеци...” Мы заўсёды з Валю Марыначку стараліся апранаць лепш. Я вельмі перажывала з-за таго, што туфлі былі ёй ужо цесныя, а грошай не было, каб купіць новыя. Гроши ў мяне пасля былі. Я пайшла працаваць у школу № 2, якую скончыла. І падпрацоўвала: дырэктар дала мне дзве заможныя асобы, каб я самастойна вучыла іх дзяцей.

Яшчэ кожны год летам я працавала ў піянерскім лагеры. Я была важатай. Мне давалі з сабой Сашку і Марыначку. Сашка знаходзіўся ў атрадзе. А Марыначка была яшчэ зусім маленъкая. Яна спала са мной. А калі былі спаборніцтвы — яна таксама прымала ўдзел. Марыначка потым успамінала, як некалі ў лагеры арганізавалі канцэрт. Там быў нумар “Страказа”. На дрот нацягнулі нейкую марлю, зрабілі крылы страказы. І яна, маленъкая, як стала вядома, тады так хацела быць страказой! І ёй — сястры важатай — не далі пабыць

страказой. Сястра пакрыўдзілася і запомніла гэта на ўсё жыццё. Вось такія былі лагерныя пачуцці.

Каток — шчасце майго жыцця

Я хадзіла ўпятайкі на каток. Я была па тым часе найбагацейшая: у мяне былі дзве пары канькоў. “Ты куды?” — пыталася мама. “У Ленінскую бібліятэку, мамачка”, — адказвала. З кватэры выйду і паднімаюся па лесвічнай пляцоўцы нашага 6-павярховага дома вышэй. Дом наш знаходзіўся на Ленінскім праспекце, 19, дзе мы жылі пасля вайны. Там было гарышча. Там у мяне былі схаваны канькі. Папку, з якой я быццам бы іду ў бібліятэку, я кідаю і бягу на каток. Проблема была толькі ў тым, што трэба было кудысьці падзець абутак. Прыходзілася яго звязваць шнуркамі і вешаць на шыю. Но калі ты рабіў неразумна і закопваў абутак у снег, то мог яго потым не знайсці. Аднойчы я рызыкнула пайсці на каток адразу на каньках. Мама адпусціла мяне, і я ў каньках пайшла на стадыён “Дынама”, каб не цягаць чаравікі на шыі. Усё было добра, але калі трэба было ісці дахаты, не ставала зусім сіл. А побач усе беглі дамоў. Памятаю, як я прасіла адну дзяўчынку зняць галёшы з яе чаравічкаў і даць мне дайсці дамоў. І я была дужа шчаслівая, калі мне далі

гэтыя галёшы. І я ў іх прыляцела дамоў, вярнула дзяўчынцы перад дзвярыма пад'езда і пайшла ў шкарпэтках на свой шосты паверх. Пасля гэтага я вельмі доўга не каталася на каньках. Каток — гэта было шчасце майго жыцця. Проста на верхнім крузе стадыёна “Дынама”, дзе гулялі ў футбол, быў заліты вялікі каток. Людзей на катку было шмат, і трэба было ў гэту грамаду заехаць, каб адчуць з усімі адну хуткасць. А хлопчыкі — як яны хутка бегалі! Не выйсці было з гэтай грамады, з гэтага людскога патоку. Калі нехта падаў, асабліва галавой назад, яго маглі забіць канькамі. Каток быў месцам сустрэч маладых людзей — у фільме “Пакроўскія вароты” паказана, як гэта было ў Маскве ў 1950-я гады. Так было і ў нас у Мінску. Калі Валі, маёй сястры, было 16 гадоў, яна таксама хадзіла на каток сустракацца з кавалерамі. Памятаю, неяк іх было ажно троє, і яна кажа аднаму: “Вось ты ідзі з ёй. Глядзі, каб ніхто яе не пакрыўдзіў”. Загад ён выконваў так: пасадзіць мяне на хакейныя вароты — гэта вельмі высока, а сам — катаецца. І, вядома ж, мяне ніхто не крыўдзіў, але ж...

Падзяка ад Якуба Коласа

У дзень нараджэння Якуба Коласа ад нашай школы паехалі піянеры з настаўнікам у Мікалаеўшчыну павіншаваць нашага класіка.



*Якуб Колас з піянерамі. Першая злева Ірына Клышика.
Мінск, 1947 г.*

Сярод вучняў была і я, дзе для Канстанціна Міхайлавіча праспявала песеньку на яго слова:

Вясна, вясна жаданая!

Ты прыйдзеш зноў, ты вернешся!

Вясёлы спеў, прыветлівы

Вады ў руччах пачуецца...

Ён вельмі расчуліўся, прытуліў мяне да сябе і падзякаваў. А пасля мы на памяць сфатаграфаваліся.

Слова пра тату

Пра свайго тату я хачу сказаць самае галоўнае. Ён быў вельмі адданы сям’і, усё рабіў дзеля таго, каб пракарміць сям’ю з 7 чалавек, апрануць. Ён усё ўмеў рабіць, хапаўся за любую работу. Мы жылі вельмі бедна ў камуналках, без свайго кавалачка зямлі. Але ён нас забяспечваў...

Тата мяне вельмі любіў. Ніколі ў жыцці я ад яго ў свой адрес не пачула дрэннага слова, ён заўсёды быў са мною ласкавы і тактоўны. А мае дзеткі для яго былі найлепшыя. У цяжкія хвіліны майго жыцця ён заўсёды быў са мною побач, ратаваў мяне і дапамагаў мне. Яго бацькоўскую любоў і дапамогу я адчуvala штодзённа. І цяпер, калі яго няма побач, я пастаянна адчуваю да яго сваю вялікую любоў, з радасцю малюся за яго і размаўляю з ім, дзякую яму за ўсё: ён даў мне жыццё, адукцыю, ён карміў мяне (я пішу гэтыя радкі і плачу) і, галоўнае, — ён мяне вельмі любіў. І з гэтай яго любоўю я жыву ўжо 37 гадоў — той час, калі таты няма. Гэта жывая любоў будзе да апошняга майго дня. І нават там, у нябесной Айчыне, любоў майго таты будзе мяне грэць і суцяшаць.

Дзень нараджэння таты

Сёння 26 лістапада 2009 года — дзень нараджэння майго таты, яму споўнілася б 105 гадоў. Была ў храме, спавядалася, прычасцілася, загадзя заказала паніхіду аб супакаенні заўжды памятных Аляксандра і Анастасіі і многіх-многіх маіх памерлых, стаяла і малілася, і паплакала, і парадавалася, і ўсім пра сябе дзякаўвала. Прыйшла дамоў, запаліла грамнічную свечку і прачытала малітву.

Mінск, 2009 г.

Літаратурна-мастацкае выданне

Клышка Алесь

МІНСКАЯ ЗЯМЛЯ

*Аўтар здымка Алеся Клышикі –
фотамастак Даніл Парнюк (2009 г.)*

*У выданні выкарыстаны здымкі з сямейнага архіва Клышикаў,
мінскіх паштовак, каляндароў і даведнікаў.*

Адказаны за выпуск В.У. Русаковіч
Рэдактар С. М. Чыгрын

Падпісана да друку 20.01.2010. Фармат 60x84/16.
Папера крэйдаваная. Друк афсетны.
Ум. друк. арк. 4,65. Ул.-выд. арк 4,08.
Наклад 500 экз. Замова 32.

Выдавец і паліграфічнае выкананне
ТАА «Смэлтак»
ЛВ №02330/0494046 ад 03.05.2008.
ЛП №02330/0494212 ад 03.04.2009.
Бул. Радыяльная, 36, 220070, Мінск.
E-mail: _smalltalk_@tut.by
Тэл./факс (017) 285 46 70